

Miroslav Prokopec

**Za profesorem Josefem Brožkem
(14. 8. 1913 – 18. 1. 2004)**

Státní zdravotní ústav, Praha

Profesor Josef Maria Brožek se narodil 14. srpna 1913 v Podolí u Mělníka. Rodina se záhy přestěhovala na dva roky do Varšavy a pět let (1915–1920) strávila na Sibiři, což předznamenalo Brožkův celoživotní zájem o studium jazyků, zvláště slovanských. Německy se začal učit v Polici nad Metují, kde chodil do třetí až páté třídy obecné školy (1921–1924). K ruštině a polštině přidal ještě na náchodském gymnáziu srbochorvatštinu. Střední školu dokončil v Brně a v Praze.

Profesor Brožek vystudoval psychologii na Filosofické fakultě Karlovy univerzity (1937) a ze zájmu o antropologii si po dva roky zapisoval obor antropologie na Přírodovědecké fakultě téže univerzity. V té době byl již zaměstnán v Baťových závodech ve Zlíně jako psychotechnik. Jeho práce o věkových změnách tělesných charakteristik člověka zůstala nedokončena pro odchod na postgraduální studium aplikované psychologie do Spojených států amerických na podzim r. 1939. Pro přechod na americký způsob práce a života nemohl mít lepší přípravu než právě v Baťových závodech, a proto mu tento přechod nečinil nejmenší potíže. Jelikož tehdy nebylo možno volně posílat knihy do západních zemí, vezl mladý Brožek dr. Hrdličkovi (americký antropolog českého původu) do Washingtonu výtisk sborníku, vydaného k Hrdličkovým 70. narozeninám, a tím riskoval, že bude mít potíže na hranicích.

V USA studoval na pensylvánské a minnesotské univerzitě. Mezitím vypukla druhá světová válka a na návrat do vlasti nemohl pomyšlení. V r. 1941 se zapojil do výzkumné práce laboratoře fyziologické hygieny, kde mohl plně využít své schopnosti a kde přišla též ke slovu antropologie. Úkol, na kterém pracoval v týmu profesora A. Keyse, souvisel s potřebami armády a byl řešen na 27 dobrovolnících. Šlo o zkoumání vlivu navozené hluboké podvýživy a následné nutriční rehabilitace na tělesný stav i na chování dobrovolníků. Při rešerši literatury k danému problému narazil profesor Brožek na v té době téměř neznámou práci profesora Jindřicha Matiegky (profesor antropologie na Karlově univerzitě

v Praze) v časopisu *American Journal of Physical Anthropology* 5:223–230, 1921: „The Testing of Human Efficiency“, která obsahovala přesně to, co Brožek potřeboval. Návod jak stanovit a studovat složení těla živého člověka, tj. poměr jeho tkání: svalstva, kostry, tuku a zbytku, neinvazivní metodou zevním měřením. Brožek Matiegkovu metodu aplikoval s úspěchem ve svém výzkumu a již první článek, zdůrazňující biologii člověka jako vědu multidisciplinární a interdisciplinární a metodu kvantifikace měkkých částí („soft tissue“ – svaly a tuk) a určování množství tuku v organismu jako celku na základě určení density těla, upoutal širokou pozornost a proslavil jeho i Matiegku, neboť příslušný vládní orgán otiskl a poslal Brožkův článek všem státním laboratořím v USA.

V Minnesotě se Josef Brožek specializoval v letech 1941–1950 na využití antropometrie ve výzkumu výživy (nutritional anthropology) a rozvinul nové odvětví antropologie: složení lidského těla *in vivo*, které je od té doby úzce spjata s jeho jménem. Jeho světovost zajistilo kolektivní dvousvazkové dílo „The Biology of Human Starvation“ (Biologie hubnutí u člověka), vydané v r. 1950, v němž odpovídal za stať psychologickou, za část fyziologie, za antropometrii a studium složení těla. V r. 1945 získal prof. Brožek americké státní občanství.

Brožkův význam pro antropologii zajistila jeho dlouholetá spolupráce s časopisem „Human Biology“, kde redigoval stať o nové literatuře. Byla to tvrdá škola, která ho naučila nejen v krátkém odstavci vystihnout podstatu knihy a kriticky zhodnotit její přínos, ale i žít pod stálým časovým tlakem. Na druhé straně se k rukám Josefa Brožka dostávala nejnovější odborná literatura a jeho knihovna se zvětšovala geometrickou řadou přírůstků drahých knih, které by si jako vědecký pracovník nikdy nemohl v tom množství dovolit kupovat.

V důsledku svých jazykových znalostí, svého přístupu ke knihám a časopisům a stálého zájmu o slovanské národy, pravidelně informoval americkou odbornou veřejnost o odborných dílech z těchto zemí a naopak, slovanské země informoval o pokrocích v psychologii a antropologii v zemích anglosaských.

V r. 1956 byl J. Brožek jmenován profesorem psychologie na univerzitě v Bethlehemu a těžší tě jeho odborného zájmu se přesunulo na pole psychologie a její historie. Problematiku vlivu

podvýživu na lidské chování však nezanedbával. Výsledkem bylo několik monografií.

V r. 1965 jsem měl příležitost navštívit pana profesora na univerzitě a v jeho rodině v Bethlehemu. Zavedl mě do svých tří rozsáhlých knihoven na různých místech univerzity, v nichž tehdy pracoval český psycholog Jiří Hoskovec, s nímž později hojně publikoval a uveřejnil i několik knižních titulů. Poznal jsem též rodinu pana profesora, jeho děti a velice milou a společenskou manželku Eunice, jedinečnou hostitelku, která s ním úzce spolupracovala na jeho publikacích. Srdečná a otevřená povaha prof. Brožka mu získala mnoho přátel a jeho dům byl otevřen vědeckým pracovníkům ze všech a zvláště slovanských zemí. Často u nich zněly slovanské písně. Hostitel měl smysl pro humor a říkával: „Smích je vážná věc“. Měl na mysli blahodárné a dokonce léčebné účinky srdečného smíchu na psychiku člověka.

V knize „Citation Index“ pro léta 1964–1970 jsou uvedena Brožkova díla psychologická takto:

Výživa a chování.....	32
stárnutí.....	24
výkonnost a únava.....	10
ruská věda.....	7
varia.....	14
celkem.....	87

Jiná díla:

Složení těla.....	331
antropometrie výživy.....	68
výživa – jiné.....	17
ruská věda.....	9
biologie lidské variace.....	4
celkem.....	429

V publikaci „Social Science Citation Index“ za období 1966 až 1982 je uvedeno v oblasti antropologie 10 ze 14 nejčastěji citovaných prací. Šest se týká složení těla, dvě studia tuku u člověka a dvě antropometrie výživy. Z uvedených přehledů je zřejmé, že početně převažují práce antropologické nad psychologickými. V osmdesátých a devadesátých letech však převládaly práce z historie psychologie. To je dokumentováno včetně bibliografií v Československé psychologii při jeho životních jubileích.

Na kontě prof. Brožka je kromě více než 700 publikací řada konferencí a symposií, která organizoval, a výuka studentů a doktorandů. Osobní vzpomínka: Měl jsem např. příspěvek na symposiu v Tokiu, kterému prof. Brožek předsedal. Vymohl pro mne na vydavatelích sborníku přednostní vyplacení honoráře, což mi umožnilo po sjezdu odjet studovat populaci Ainů na ostrov Hokkaido.

V r. 1956 redigoval profesor Brožek knihu „Body Measurements“ a „Human Nutrition“ pro nakladatelství Wayne University Press. V letech 1964–1968 byl poradcem pro výživu Světové zdravotnické organizace, v letech 1974

–1979 byl členem komitétu pro výživu americké Národní rady pro výzkum (National Research Council). Opakovaně publikoval dějiny psychologie ve Spojených státech i ve světě a referoval o psychologii v bývalém Sovětském svazu. V r. 1973 a 1974 byl předsedou sekce historie psychologie Americké psychologické asociace. V r. 1979–1980 pracoval ve Wuerzburgu v Německu jako stipendista Fulbrightovy nadace. Ve čtvrtém vydání klasické antropologické příručky Rudolfa Martina „Anthropologie“ redigovaném prof. R. Knussmanem (nakl. G. Fischer ve Stuttgartu, 1986) má Brožek se spoluautory obsáhlou kapitolu o povrchu, objemu a složení lidského těla (str. 286–309).

Od konce druhé světové války se datuje intenzivní styk Josefa Brožka s českou antropologií a určitě také s psychologii. Se slovinským profesorem Božo Škerljem, který získal doktorát antropologie na Karlově univerzitě, publikoval Brožek stať: „Jindřich Matiegka and the Development of Czech Physical Anthropology“ v časopise Am. Journal of Physical Anthropology 4: 223–230, 1952. Světovou odbornou veřejnost seznámil se současným stavem antropologie v tehdejší Československu ve společném článku s M. Dokládalem: „Physical Anthropology in Czechoslovakia: Recent Developments“, uveřejněném v časopisu Current Anthropology 2: 455–477, 1961.

Jeho návštěvy ve vlasti byly vždy přínosné a podnětné. Býval častým hostem na sjezdech a konferencích České společnosti antropologické. Když byl stipendistou ČSAV, navštívil jsem ho v bytě, který mu v Karlíně zajistila akademie na jeho pětiměsíční stipendijní pobyt. Užasl jsem nad jeho racionální organizací práce. Vše na vodorovných plochách (police knihoven a skříní) byly přichyceny štítky, popisující obsah listin na místě za nimi. Za pět měsíců vyprodukoval 15 článků, recenzí, zpráv atd., připravených k tisku nebo již odeslaných do tisku. Tehdy přijel se svou manželkou. Poznal jsem, že se kromě okázalých pamětihodností zajímá i o pro nás celkem běžné pražské domy z konce 19. a začátku 20. století a studuje jejich výstavnost a zdobnost.

Za doby emeritury nezůstal profesor Brožek vědecky nečinný, ba právě naopak. Na jeho kontě přibývaly další a další knihy a studie. Byl si vědom toho, že mu Matiegkova práce „The Testing of Human Efficiency“ pomohla v době, kdy nastupoval svou vědeckou dráhu. Vždy poukazoval na Matiegkovu prioritu. Zasadil se o to, aby tato Matiegkova práce, která vyšla v angličtině, byla po 60 letech přeložena do češtiny s patřičným komentářem. Mnoho let se profesor Brožek pídil po tom, co přimělo Matiegku, aby ji napsal. V jednom svém dopisu mi píše: „Přece musel mít nějaký důvod k napsání svého článku z r. 1921 – vždyť taková myšlenka se nezrodí v mysli sama sebou!“ V dopise z 24. 4. 1997 píše: „Budu napsat m í r n ě zvědav, zda se nám podaří – v hodinu 11 před půlnocí – záhadu rozluštit.“ Byl jsem rád, že jsem mu mohl podat příznivou odpověď, kterou přineslo teprve studium korespondence

mezi Matiegkou a Hrdličkou, uložené v Národním antropologickém archivu ve Smithsonianu ve Washingtonu, DC.

V dopise ze 7. 5. 1920 Matiegka píše Hrdličkovi, že se účastní přípravného kongresu pro založení Mezinárodní antropologické společnosti v Paříži a dále: „Posílám současně svůj návrh na zřízení komise k vypracování metody k hodnocení tělesné zdatnosti. Zdůvodňuji svůj návrh tím, že je povinností antropologů vyvinout metodu testování tělesných schopností, podobně jako psychologové vypracovali metodu testování duševních schopností. Duševní a tělesné schopnosti dohromady zhodnotí pracovní výkonost dané osoby“. Text Matiegkova původního sdělení se nenašel, ale bylo zjištěno, že jeho českou verzi přeložil mladý antropolog Vojtěch Suk (Matiegkuv asistent) do angličtiny, a jak víme, vyšel v časopisu AJPA v r. 1921 na str. 223–239.

Odpověď na to, jak Matiegka přišel na onu „myšlenku“, musíme hledat deset let před vyjitím jeho článku v AJPA. Matiegka založil v r. 1911 spolu s profesory Františkem Čádou (1855–1918) a Janem Dolanským (1859–1933) Ústav pro výzkum vývoje dítěte, který měl oddělení pedagogické, somatické, psychologické a pedopatologické. Ústav plnil své poslání tím, že hodnotil tělesné a duševní vlastnosti dětí od nejtělejšího mládí až do dospělosti. Matiegkova práce v tomto ústavu (který se později stal součástí Antropologického ústavu Univerzity Karlovy) v úzké spolupráci s psychologem Čádou a později s Dr. C. Stejskalem a psychiatrem Dr. Karlem Herfortem (1871–1940) dala zřejmě Matiegkovi podnět k vývoji somatometrického testu k měření tělesné výkonnosti, obdobnému psychologickým testům, používaným v ústavu k stanovení duševních schopností dětí a dospívajících.

To je v podstatě historie Matiegkova článku „The testing of physical efficiency“. Ve skutečnosti název neodpovídal plně jeho obsahu, neboť jádrem návrhu byla formulace antropometrického výzkumu tělesného složení. Matiegkova původní myšlenka doplnit psychomotorický výzkum antropologickým, a tak vyvinout komplexní metodu hodnocení pracovní kapacity člověka se nikdy neuskutečnila. Nicméně jeho článek poskytl unikátní přístup k výzkumu složení lidského těla, který dovedl profesor Brožek skvěle uplatnit a rozvinout.

Jsem rád, že dostal Jožka, jak mu říkali jeho přátelé, konečně odpověď na svou otázku. Stačili jsme ji společně publikovat v USA i u nás.

Manželé Brožkovi se v posledních letech (kolm r. 1997) přestěhovali do města Saint Paul v Minnesotě, kde žijí jejich děti. Tam dostal Josef Brožek zprávu, že se stal čestným členem České společnosti antropologické (nositelem Hrdličkovy medaile za zásluhy o českou antropologii) byl již od r. 1963 s číslem 37).

V jednom z dopisů se zmínil o svém „snu“ získat doktorát honoris causa přírodních věd Karlovy univerzity. Se zahanbením, že mě to samotného nenapadlo, jsem podal příslušnou žádost děkanovi Přírodovědecké fakulty s datem

12. 12. 1997. Dostalo se mi však vysvětlení, že doktor Karlovy univerzity nemůže dostat čestný doktorát též univerzity. Šťastnější byl profesor Milan Dokládal v Brně se svým návrhem a k velké radosti Jožky mu Masarykova univerzita v Brně udělila čestný doktorát přírodních věd, jak si přál. Rozhodně to slouží Masarykově univerzitě ke cti. Jsem si jist, že to bylo zasloužené pohlázení profesoru Brožkovi v posledních letech jeho života.

V prosinci 2002 zemřela paní Eunice a o něco více než za rok po ní dne 18. ledna 2004 odešel pan profesor Brožek ve věku nedožitých 91. narozenin v kruhu svých drahých v Saint Paul.

Světová obec psychologů i antropologů nezapomene co pro ně znamenal a vykonal.

M. Prokopec

Za PhDr. Emilem Pejhovským, CSc.

PhDr. Emil Pejhovský, CSc., se narodil 1. září 1909 v Cejli, okres Jihlava a zemřel v listopadu 2003. Vyrostl v Palupíně v maloroľnické rodině. Maturoval na státním reálném gymnáziu v Pelhřimově v r. 1931. Vysokoškolská studia konal na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, obor filozofie, čeština a francouzština. Středoškolskou aprobaci a doktorát filozofie získal v roce 1937. Krátce působil jako středoškolský profesor na II. reálném gymnáziu v Brně-Husovicích a na židovském gymnáziu v Brně. V r. 1939 nastoupil do Psychotechnického ústavu (pozdějšího Ústavu lidské práce) v Praze u prof. J. Doležala. Na jeho doporučení byl přijat v polovině roku 1939 u firmy Baťa ve Zlíně, kde se v rámci personálního útvaru vytvořilo psychotechnické oddělení s laboratorii. Po osvobození byl v r. 1946 pověřen reorganizací a vedením Studijního ústavu, kam bylo také přičleněno psychologické (nikoliv již psychotechnické) oddělení. Z n. p. Baťa odešel v r. 1948. Po nezdárlém pokusu o emigraci na podzim r. 1948 byl uvězněn, prošel táborem nucených prací a pak byl zaměstnán v ostravských závodech. Čtrnáct let nemohl pracovat ve svém oboru. Po amnestii v šedesátých letech krátce působil (1962–64) jako odborný pracovník v psychologické poradně pro děti a mládež na tehdejší Pedagogickém institutu v Ostravě. Odtud přešel v r. 1964 na Hornickou geologickou fakultu Vysoké školy báňské v Ostravě, kde bylo zřízeno psychologické pracoviště s laboratorii – Ústav psychologie a sociologie práce, kde působil jako vedoucí do r. 1968. Odtud přešel na Filozofickou fakultu Palackého univerzity v Olomouci, kde psychologie práce a sociální psychologie byla zařazena do plánu práce katedry psychologie, kterou později v letech 1970–1978 vedl. Zde také v r. 1976 získal vědeckou hodnost kandidáta psychologických věd.

Orientace na psychologii začala u E. Pejhovského již ve 2. ročníku studia na vysoké škole.